

بسم الله الرحمن الرحيم

د ترکیې د پولې واحدې لېرې سقوط

(ژباړه)

پوښتنه:

د ترکیې پولې واحدې لېره په یوه ورځ کې (۲۰۱۸ د اگست ۱۰مه) کې ۱۴ سلنه راتیته شوه، په داسې حال کې چې په تېر پوره یوه کال کې په متواتر ډول ۲۱ سلنه راتیته شوې وه. امریکا ته د ترکیې پر فولادو، المونیمو او نورو توکو باندې د یاد هېود لخوا د گمرکي محصول لوړول د لېرې په راتیټېدو نوره هم اغېزه کړې ده، سر بېره پر دې له تېر یوه کال راهیسې په ترکیه کې د امریکایي عیسوي کشیش د خوشي کولو د مسله هم گرمه شوې ده؛ د دې ناورین اصلي واقعیت څه دی او کوم لوري ته روان دی؟

ځواب:

د ځواب د ښه وضاحت لپاره باید لاندې ټکو ته ښه ځیر شو:

لومړی: د لېرې ناورین او په څو پړاوونو کې د هغې متواتر راتیټېدل:

1- کله چې خلافت او د خلافت د پولې واحد سره زر او سپین زر له منځه لاړل، نو لېره په ۱۹۲۷ ز کال کې لېرې د ډالر په معادل ارزښت سره کار پیل کړ. وروسته بیا په ۱۹۳۳ کال کې د لېرې د سقوط داستان پیل شو، چې یو ډالر د دوو لېرو معادل و او د لېرې سقوط همداسې دوام پیدا کړ، چې په ۲۰۰۱ کال کې یو ډالر له یو میلیون او ۶۵۰ لېرو سره معادل شو. د پیسو د نړیوال صندوق لخوا د اقتصادي فشارونو له امله د ترکیې اقتصادي وضعیت خورا ویجاړ و او ترکیه په دې وخت کې د اجاوید لخوا

رهبري کېدله او له سياسي اړخه په انگليس پورې يې تړاو درلود او په چيغو او زاريو يې پيل کړی و. وروسته په ۲۰۰۲ کې ټاکنې وشوې او دا ټاکنې د امريکا په ملاتړ اردوغان وگټلې او حکومت يې جوړ کړ. د اردوغان حکومت پرېکړه وکړه چې له خپل پولي واحد څخه شپږ صفرونه لرې کړي، چې دا پرېکړه د پارلمان په تصويب سره عملي شوله او د ۲۰۰۵ د جنوري د مياشتې له لومړۍ نېټې په رسمي ډول يې اعتبار پيدا کړ. په دې سره يو ډالر له ۱,۷۹ لېرو سره معادل شو. مگر دغه حالت زيات دوام ونه کړ او له ۲۰۱۳ کال څخه لېرې د ډالر پر وړاندې نزولي خوځښت پيل کړ او د ۲۰۱۴ کال تر لومړيو پورې دغه نزولي خوځښت خورا گړندی شو او تر ۳۰ سلنې يې خپل ارزښت بايلود او همداسې تر ننه پورې نوره هم راتپه شوه. د اردوغان حکومت تلاش کاوه چې د لېرې دا نزولي خوځښت ډپ کړي، مگر کله هم بريالی نشو. د لېرې ارزښت د روان کال له پيله د پام وړ ټيټوالی لري؛ چې په تېرو شپږو مياشتو کې يې ارزښت ۲۱ سلنه راتپه شو.

2- د لېرې د راتپدو ناورين د جولای د مياشتې په ۲۶ تاريخ هغه وخت نور هم لانجمن شو چې کله ټرامپ او مرستيال يې مايک پنس ترکيې ته خبرداری ورکړ چې که امريکايي کشيش بونسون ازاد نه شي، نو سخت بنديزونه به ورباندې ولگوي. وروسته د اگېست د مياشتې په وروستيو کې د لېرې ارزښت نور هم راتپه شو او يو ډالر له ۴,۹۱ سره معادل شو، په داسې حال کې چې د ترکيې د مرکزي بانک د پرېکړې پر بنسټ محکمې دا قيمت ۱۷,۷۵ سلنه چې ۴,۷۶ کېرې معادل و. د ترکيې مرکزي بانک د سه شنبې په ورځ د سود بيه ثابته وساتله او دا په تېرو ۱۴ کلونو کې د تورم هغه لوړه کچه وه. نوموړي بانک د يوې اونۍ لپاره د سود بيه ۱۷,۷۵ سلنه وساتله او د لېرې ارزښت د روان کال له پيله تر اوسه ۲۰ سلنه ټيټ شوی و، خپل ارزښت نور هم له لاسه ورکړ او په دې سره يو ډالر له ۴,۹۱ لېرو سره معادل شو او دا هغه وخت راتپه شو چې کله پرېکړه وشوه چې يو ډالر بايد له ۴,۷۶۰۵ لېرو سره معادل وي. (سرچينه: سکاى نيوز عربي؛ ۲۰۱۸ د جولای ۲۴مه)

3- همدارنگه لېرې هغه وخت خپل ارزښت له لاسه ورکړ چې کله ټرامپ په خپل ټويټر پاڼه باندې اعلان وکړ چې غواړي پر ترکيه باندې اقتصادي بنديزونه ولگوي. د دې لپاره چې انقره دا ناورين کنترول کړي، امريکا ته يې د ترکيې د بهرنیو چارو د وزير په مشرۍ د اگېست د مياشتې په اوومه نېټه يوه ډله واستوله او دوى له خپل سيال سره د امريکا کشيش په اړه خبرې وکړې، مگر دغو خبرو کومه پايله نه درلوده. د خبرو تر ناکامېدو وروسته ټرامپ پر خپل ټويټر پاڼه د اگېست د مياشتې په لسمه د ترکيې د المونيمو او فولادو پر صادراتو د ماليې د لوړولو پرېکړه اعلان کړه او دا ستونزه يې نوره هم زياته کړه. امريکا د ترکيې په المونيمو او فولادو چې امريکا ته صادرېږي په ترتيب سره ۲۰ سلنه او ۵۰ سلنه ماليه لوړه کړله او دې کار د لېرې ارزښت نور هم راتپه کړ. په دې سره د ډالر پر وړاندې د ترکيې ارزښت ۴۰ سلنه راتپه شو. ټرامپ وويل: (د فولادو او المونيمو پر مالياتو مې د دوه چنده زياتوالي امر ورکړی دی. سرچينه: <https://arabi21.com> د اگېست ۱۰مه)

4- پورته واقعیتونو ته په کتو سره د امریکا او ترکیې ترمنځ د مالي ناورین لاندې په ظاهره د امریکایي کشیش مسله ده. ځکه د امریکا ولسمشر غواړي د امریکا اصولي مسیحیان خوشاله کړي. مکر رښتیا خبره دا ده چې د امریکایي کشیش مسله یوازې یوه پلمه ده او غواړي چې د لېرې د سقوط اصلي لاملونه پټ کړي. په اصل کې دا خبره یوه سیاسي مسله ده او امریکا غواړي چې په دې سره اروپا ته اقتصادي ټکان ورکړي، چې د دې خبرې جزیات په لاندې ډول دي:

د دې ناورین نښې د امریکا او ترکیې د اوسنۍ لاندې څنڅه مخکې څرگندې وې؛ د همدې لپاره ترکیې ټولټاکنې د ۲۰۱۸ کال د نومبر له میاشتې د همدې کال د جون میاشتې ته رامنځته کړلې، چې داسې نه چې پر ټولټاکنو ناوړه اغېز وکړي. په دې خبره باندې خپله اردوغان هم اعتراف وکړ: (د انتخاباتو د تاریخ په مخته راوستلو سره لویو اقتصادي زلزلو ته چمتووالی نیسو، که داسې ونه کړو، نو د دې دورې مالي تاوانونه نشو زغملی.) (سرچینه: د ترکیې خبرې پاڼه: ۲۰۱۸ د اپرېل ۲۰مه). دا په دې دلالت کوي چې د لېرې د ارزښت ټیټوالی د امریکایي کشیش او ګمرکي مالیاتو مخکې په پلان کې و. ځکه امریکایي کشیش برونسون په ۲۰۱۶ کې زنداني شوی و او پر ترکیه اقتصادي بندویزونه اوس ولګول شول، نو ځکه د برونسون مسله هېڅ معنا نه لري، په ځانګړې ډول چې امریکا دین او د بشر حقونه ته کومه ځانګړې پاملرنه نه لري.

5- د ترکیې د سقوط اصلي لاملونه په لاندې ډول بیانوو:

(الف) په وروستیو لسو کلونو کې پر ترکیه او په ځانګړې توګه په خصوصي سکتورونو باندې د پورونو د اندازې کچه. د ترکیې د خزاني وزارت د ۲۰۱۷ کال د سپټمبر په میاشت کې اعلان وکړ چې ترکیه ۴۳۸ میلیارده پورې ده او دوی یوازې ۱۱ میلیارده ورکولی شي. د ترکیې د خزاني وزارت مسوولینو د ۲۰۱۷ کال د اکتوبر د میاشتې په ۳۱ داسې اعلان وکړ: (مور د ۱۰,۹۲ میلیاردو ډالرو د پور د ادا کولو لپاره چمتووالی نیسو او دا د ۴۳,۱ میلیاردو ډالرو هغه برخه ده چې مور یې په ۲۰۱۸ کې اخلو او نوی تورم له ۱۰ سلنه زیات دی.) (سرچینه: د اناضول خبري اژانس د ۲۰۱۷ د اکتوبر ۳۱) په دې سره د خطر زنگ ووهل شو او په دې وروستیو کې د خزاني وزارت مشاور داسې اعلان وکړ: (پر ترکیه باندې د بهرنیو پورونو اندازه د روان کال په لومړي فصل کې ۴۶۶,۱ میلیاردو ډالرو ده. سرچینه: د اناضول خبري اژانس د ۲۰۱۸ د جون ۲۹مه) د یادولو وړ ده چې دا د دې پورونو زیاته برخه په دولتي پروژو په اړه ده، مګر اجرا او پلي کول یې خصوصي سکتورونو په غاړه اخیستي، ځکه په وروستیو لسو کلونو کې د اردوغان حکومت کونښنې کړې دي چې د نړیوال پورونه یوه اندازه په خصوصي سکتورونو باندې واچوي او پر دولت یې فشار یو څه کم شي. دا پورونه خصوصي سکتورونه په مستقیمه توګه له بهرنیانو تر لاسه کوي. اوسمهال د دې قرضونه یوه برخه په خصوصي سکتورونو پورې اړه لري او همدوی یې باید ادا کړي او دا د دولت یو سیاسي چل دی او غواړي وښيي چې دولت زیات بهرني پورونه نه لري.

(ب) د ترکیې د سوداګرۍ او ګمرکونو وزارت په دې وروستیو کې وویل چې په روان کال کې د صادراتو او وارداتو ترمنځ ۷۷,۰۶ سلنه تفاوت موجود دی. په داسې حال کې چې په تېر کال کې دا تفاوت یوازې ۳۷,۵ سلنه و او دا

په دې پولي واحد سره په سختۍ ورکول کېږي. په ۲۰۱۷ کې د ترکیبې صادرات ۱، ۱۵۷ میلیارده ډالر وو او واردات یې ۱۵۶، ۲۳۴ میلیارده ډالر وو. (سرچینه: د ترکیبې دولتي تلويزيون، ۲۰۱۸ د جنوري دویمه). سربېره پر دې د تورم رسمي شمېرې هم د ترکیبې د شمېرو او ارقامو د رسمي ادارې له لوري د روان کال د اګسټ د میاشتې په درېیمه اعلان شوي؛ دا اداره د تورم اندازه ۱۵،۸۵ سلنه نښي. (سرچینه: د اناضول خبري اژانس، ۲۰۱۸ د اګسټ درېیمه) د تورم دا کچه له ۲۰۰۳ کال راهیسې چې کله اردوغان او د هغه حزب واک ته رسېدلی دی لوړه کچه ده او دا لومړی ځل دی چې د تورم کچه دومره لوړه شوې ده. په داسې حال کې چې د ترکیبې د مرکزي بانک دنده او موخه دا ده چې یاد تورم پنځه سلنې ته راټیټ کړي، یعنې د اروپا د تورم له کچې سره یې برابر کړي. مګر دې موخه ته په رسېدو کې دوی ناکام شول، ځکه دوی دا کچه یوازې اته سلنې ته راټیټه کړې شوی، مګر تېر کال بېرته دا کچه لس سلنې ته جګه شوه او سړ کال ۱۶ سلنې ته جګه شوه.

(ج) د طبقه بندۍ د اژانسونو لخوا د ترکیبې د اقتصاد ټیټ ښوودل، چې دې چارې د لېرې پر ارزښت منفي اغېز وکړ او د اعتماد کچه یې د ترکیبې پر اقتصاد راټیټه کړله. له دغو اژانسونو څخه د (مودیز) اژانس د ۲۰۱۸ د اپرېل پر ۱۴ اعلان وکړ چې د ترکیبې د پولي واحد کمزوري او د پورونو زیاتوالی کېدی شي خورا خطرناک وي. یاد اژانس وویل: (د ترکیبې د پولي واحد سخت کمزوري د هغه د قرضونو په کچه باندې اغېز کوي او اقتصاد یې له ستونزو سره مخ کوي). سرچینه: د رویترز خبري اژانس، ۲۰۱۸ د اپرېل ۱۴ مه. یاد اژانس د ۲۰۱۸ د مارچ په ۱۳ م د ترکیبې درجه له BA1 څخه BA2 ته راټیټه کړله. اردوغان په دې کار سخت خواشینی شو او داسې یې وویل: (د اقتصادي ودې د ټاکونکو اژانسونو موخه دا ده چې ترکیه په اقتصادي کړاوونو کې واچوي او مالي بازارونو باید دا خبرې جدي ونه نیسي). سرچینه: ترک پرس، ۲۰۱۸ د مارچ ۱۳ مه. همدارنګه د اقتصادي ودې د درجه بندۍ یوه بل اژانس (اند پورز سټینډرډ) د ۲۰۱۸ د مې په دویمه نېټه له تمې خلاف د ترکیبې اقتصاد یې له مخکې کمزوري اعلان کړ. یاد اژانس اعلان وکړ چې غواړي د ترکیبې د اقتصادي ودې درجه له (B/BB+) څخه یې (B/BB-) رابښکته کړي. یاد اژانس په یوه بیانیه کې داسې اعلان وکړ: (د دې راټیټېدو لامل دا دی چې موږ د ترکیبې د پولي واحد له بې ثباتۍ او د تورم د لوړې کچې او نوسان څخه وپره لرو). سرچینه: د رویترز خبري اژانس، ۲۰۱۸ د مې دویمه. همدارنګه د (فیتش) په نامه یوه بل اژانس په خپله یوه بیانیه کې داسې څرګندونې کړې وې: (د ترکیبې د اقتصادي ودې د درجې راټیټېدل له (BB+) څخه (BB) د لېرې د تورم د زیاتوالي او همدارنګه هغه ستونزې دي چې د ترکیبې په اقتصادي سیاست کې شتون لري). (سرچینه: ترک پرس، ۲۰۱۸ د جولای ۱۴ مه).

څرګنده خبره ده چې دغه اژانسونه پر اقتصادي وضعې ژور اغېز لري؛ ځینې وخت د یوه هېواد اقتصادي ستونزې پټې ساتي او تمرکز نه ورباندې کوي، چې دا کار یې په کلونو له ترکیبې سره وکړي. همدارنګه ځینې وخت د یوه هېواد له اقتصادي ستونزو پرده پورته کوي او حتا څو برابره یې زیاد نښي، چې ورته کار یې اوس له ترکیبې سره وکړي؛ چې دا د دې لامل ګرځي چې پوروري له ترکیبې خپل پورونه وغواړي او ترکیه خپل پورونه په لېره نه، بلکې په بهرنیو پولي واحدونو سره ورکړي او په دې سره د لېرې ارزښت راټیټ شي.

دويم: هغه پوښتنه چې دلته راپورته کېږي دا ده چې که د لېږې ناورين اوس نه، بلکې له ډېره وخته راهيسې پيل شوی دی، نو ولې اوس چې د عيسوی کشيش له لارې او د ماليو د زياتوالي پر مهال يې راپورته کړ او لېږه دومره تيز خپل ارزښت له لاسه ورکوي؟ اوس چې امريکا په لېږې پسې دومره راخيستې ده چې حتا د دواړو هېوادونو ترمنځ د شخړې لامل گرځي او يا دا چې ترکيه بايد له امريکا، ناټو او ... سره خپلې اړيکې پرې کړي په داسې حال کې چې دا يو غبرگون هم عملا نه دی شوی، نو رښتيا خبره څه ده؟ په دې خبره باندې د پوهېدو لپاره بايد لاندې واقعيتونه وڅېړو:

1- يوه مهمه مسله چې د ترامپ حکومت د خپلو کارونو په لومړيتوبونو کې ونيوه دا ده چې امريکا بايد ډالر د يورو په گډون د نړۍ د ټولو پولي واحدونو پر وړاندې ارزښتمن کړي. امريکا لومړی وغوښتل چې د يورو په سيمه کې د سود له ټيټې کچې استفاده وکړي او په امريکا کې يې د سود کچه لوړه کړله او په دې سره يې زياتې پانگې امريکا ته جذب کړلې. امريکا تمه درلوده چې دا کار به يې يورو د ډالر پر وړاندې بې ارزښته کړي، مگر داسې ونه شول، بلکې د يورو ارزښت همداسې پاتې شو، ځکه چې د اورپا مرکزي بانک د نغدې او د تيسير په نامه نغدو نوټونو د اخيستلو د کمولو سياست يې وکاروه او دا کار د دې لامل شو چې په اورپا او اسيا کې پانگونه له زياتې گټې سره سرته ورسېږي او په امريکا کې پانگونه ډېر کړي. کله چې ترامپ په دې کار کې ناکام شو، نو د وارداتو په کمولو او د صادراتو په زياتولو يې پيل وکړ، خو سوداگريزې معاملې په خپله گټه وخرخوي او په دې سره د ډالر ارزښت لوړ کړي. له همدې امله يې په وارداتي توکو مالیه زياته کړه. ويلبور روس د ۲۰۱۸ د مې په ۳۱مه اعلان وکړ چې هېواد يې له اورپايي اتحاديې، چين، مکسيکو او کاناډا څخه په وارډېدونکو فولادو او المونيمو مالیه لوروي. سرچينه، www.dw.com، ۲۰۱۸ د مې (۳۱)

2- د ترامپ يو سياست هم د يورو د ارزښت د ټيټولو او د ډالر د ارزښت د زياتولو په موخه بريالی نشو، نو فکر يې وکړ چې راځه پر ترکيه فشار راوړه او د لېږې ارزښت ټيټ کړه. امريکا غواړي چې د اورپا مالي بازارونو وڅپي او په دې سره اورپا وويروي. ځکه اورپا له ترکيې سره خورا زياتې مالي معاملې لري او په ترکيه کې تر ټولو زياته پانگه اچونه د اورپا ده او دا کچه په ۲۰۱۷ کال ۴۲ سلنه لوړه شوه. همدارنگه د ترکيې د سوداگريزو توکو زياته معامله له اورپا سره ده او دا کچه په ۲۰۱۷ مې ۱۶۰ ميليارده ډالره وه، چې زياته گټه يې هم اورپا ته رسېږي. دواړو لوريو پرېکړه کړې چې د گډ گمرک هوکړه ليک چې په ۱۹۹۵ کې شوی دی له سره نوی کړي او په دې سره غواړي د سوداگريزې راکړې ورکړې کچه تر راتلونکې يو نيم کال پورې ۲۰۰ ميليارده ډالرو او تر راتلونکو پنځو کالو پورې يې ۵۰۰ ميليارده ډالرو ته ورسوي. دا معلومات د ترکيې د اقتصاد وزير نهاد زيکجي رسنيو ته ورکړل. سرچينه: شرق الاوسط، ۲۰۱۷ د سپتمبر ۲۹مه) په داسې حال کې چې د ترکيې او امريکا ترمنځ د سوداگريزې راکړې ورکړې اندازه ۱۸,۷ ميليارده ډالر ده، چې ترکيې ته د امريکا صادرات د ترامپ په لومړيو ۱۱ مياشتو کې ۷,۲ سلنه له ترکيې امريکا ته زيات وو. سرچينه: د اناضول خبري اژانس د ۲۰۱۸ د جنوري ۲۱مه. نو که

امريکا هر څومره د ترکيې اقتصاد ته ټکانونه ورکوي په همغه کچه د اورپا اقتصاد زيانمنوي او په دې سره لکه څنگه چې ترامپ پټيلي ده د يورو ارزښت راتيټ کړي.

٦. د اورپا بازار د لېرې د سقوط له امله اغېزمن شو:

(الف) د اورپا مرکزي بانک تل د ترکيې پر وړاندې د يورو د سيمو د بانکونو د دروازو د پرانيستلو په اړه اندېښنه درلوده، په ځانگړې توگه فرانسوي NB-BARIBA، هسپانوي بي بي في ايه او د ايټالوي اوني کريډټ بانکونه؛ په دغو دريو بانکونو کې ترکي لېره پراخ فعاليت لري او د دې بانکونو سهام تر درې سلنې راتيټ شول او له همدې همدې امله د ترکيې له وروستيو بدلونونو څخه اغېزمن شول.

(ب) د نړيوال بانک د وروستيو شمېرو پر بنسټ؛ د هغو پورونو کچه چې اورپايي بانکونو ترکيې ته ورکړي دي ٢٢٤ ميليارده ډالر دي، چې تقريبا ٢٠٠ ميليارده يورو کېږي، چې زياته کچه يې د هسپانوي بانکونو له لوري ورکړل شوې ده. اوس دا بانکونه د ترکيې د ناورين په اړه سختې اندېښنې لري، ځکه چې د لېرې تر سقوط وروسته د دغو بانکونو اسهام له ١٠ تر ٢٠ سلنې راتيټ شوي دي او لامل يې هم هغه پورونه دي چې ترکيې ته يې ورکړي دي. سرچينه: سکای نيوز، ٢٠١٨ د مې ٣١ مه.

(ج) بله مسله چې د ترکيې د پورونو په اړه اندېښنې راپورته کوي دا ده چې ترکيه د خپلو پورونو د ورکړې وس نه لري؛ ځکه چې ترکي پانگوال ٨٢،٣ ميليارده ډالر له هسپانوي بانکونو، ٣٨،٤ ميليارده له فرانسوي بانکونو او ١٧ ميليارده له ايټالوي بانکونو پوروي دي. له همدله امله په اورپا کې د خطر زنگ کړنگول کېږي، ځکه دغو بانکونو خپل اسهام له لاسه ورکړي دي. سرچينه: <https://www.ft.com/content/51311230-9be7>. د لېرې د ارزښت کمېدل د دې شونتيا زياتوي چې ترکيه خپل پورونه ادا نه شي کړلی او دا خپله اورپا په پراخه کچه اغېزمنوي.

(د) ځينې راپورونه داسې بڼي چې يو شمېر لوی ترکي شرکتونه له ٢٢٠ ميليارده زيات پوروي دي او د لېرې تر سقوط وروسته يې دولت ته د مرستې غوښتنليکونه استولي دي. دغوش يو هغه لوی شرکت دی چې د يوه لوی ترکي شتمن فريدهاينک لخوا رهبري کېږي، نوموړي له بانکونو غوښتي چې له نوموړي سره پورونه ور سره په ډالرو وپروي. ځينې راپورونه بڼي چې دا ډول پورونه چې په ډالرو باندې اړول غوښتي ٢٠ ميليارده ډالرو ته رسېږي.

(ه) د المان د صنعت او سوداگري خونې اعلان وکړ چې ٦٥٠٠ الماني شرکتونه په ترکيه کې فعاليت کوي او په ترکيه کې له شته ناوړه اقتصادي وضعيته اغېزمن شوي دي. نوموړې خونې اعلان وکړ چې ياد الماني شرکتونه غواړي نور په ترکيه کې پانگونه ونه کړي. سرچينه: www.lebanon24.com، ٢٠١٨، د اگېست ١٣ مه)

درېيم: نو د لېرې پر سقوط باندې د امريکا د فشار موخه دا ده چې په دې سره د اورپا اقتصاد وځپي او بلاخره د يورو ارزښت د ډالر پر وړاندې ټيټ کړي. د ترامپ فشارونه د دې لامل شوي دي چې په ترکيه کې د خلکو ژوند له

ستونزو سره مخ شي، مگر ترمپ دې ته هېڅ ارزښت نه ورکوي. که څه له ترمپ غوندې انسان څخه د داسې کار کول د حیرانتیا ځای نه دی. ځکه نوموړی د پدوانۍ د مفکورې پر بنسټ رالوی شوی دی او د پدوانانو وینه یې په رگونو کې ده، مگر هغه څه چې خورا ناوړه دي او انسان ته ازار ورکوي دا دي چې اردوغان دا خاین او چمباز درک نه کړ او اردوغان حیرانېږي چې خپل یو تاریخي ستراتیژیک دوست یې د یوه کشیش له امله وځپلو.

اردوغان د تور سمندرګي په غاړه په اونیډه ښار کې یوې غونډې ته داسې وویل: (د یوه کشیش د خلاصون لپاره د ترکیې پر وړاندې دا ډول جرئت او ګواښ لویه اشتباه ده). نوموړي زیاته کړه: (یو ځل بیا امریکایي چارواکو ته وایم چې تاسو ته شرم دی چې په ناتو کې خپل یو ستراتیژیک دوست له یوه عیسوي کشیش سره معامله کوئ). سرچینه: د الانباء پاڼه، ۲۰۱۸، د اګست ۱۲ مه) وروسته یې په غم او پرېښایۍ ترمپ ته خطاب وکړ چې ترکیې د امریکا لپاره خورا زیات خدمتونه کړي دي او له د امریکا لپاره یې د خپلو مبارزو یادونه وکړه. همدارنگه نوموړي په یوه لیکنه کې چې د (له امریکا سره ناوړین څنګه ارزوئ) تر سرلیک لاندې د نیویارک ټایمز په نشریه کې خپره شوه داسې ویلي دي: (۶۰ کاله کېږي چې امریکا او ترکیه په ناتو کې ستراتیژیک ملګري او شریکان دي. دواړو هېوادونو په ګډه د سرې جګړې پر وړاندې او تر هغه وروسته مبارزه وکړه او یو د بل تر څنګ یې سختې ستونزې وګاللې. ګڼ کلونه ترکیې د امریکا غوښتنې ته هرکلی ویلی دی. زموږ پوځونو د کوریا په جګړه کې اوږه په اوږه د امریکایي سرتېرو ترڅنګ جنګ کاوه، د کیوبا د توغندیو د ناوړین پر مهال د امریکا ترڅنګ ودرېدو، د وضعیت د ارامولو لپاره مو امریکا ته اجازه ورکړه چې د جای جوبیتر توغندي زموږ په خاوره کې نصب کړي او کله چې امریکا وغوښتل د سپتمبر د ۱۱ د پېښې عاملینو ته جزا ورکړي استفاده یې ترې وکړه. ترکیې د ناتو په چوکاټ کې خپل سرتېري د امریکا د جګړې د بریالیتوب لپاره افغانستان ته واستول). د اردوغان له خبرو ښکاري چې نوموړي خپله دوستي د امریکا پر وړاندې چې د اسلام او مسلمانانو دښمن دی، څنګه اعلانوي. مگر د دې ټولو چوپړونو پایله یې دا شوه چې هغه هېڅ ارزښت نه ورکوي.

خلورم: دا چې د امریکا او ترکیې ترمنځ به دا کړکېچ تر کومه ادامه ولري، په دې اړه داسې وایو:

1- په اصل کې پر لېږه د امریکا فشار د دې لپاره دی چې د اورپايي اتحاديې اقتصادي وضعیت وځپي او په پایله کې د یورو پر وړاندې د ډالر ارزښت لوړ کړي، نو کله چې ترمپ دې موخې ته ورسېد او خپله غریزه یې اشباع کړه، نو د اقتصادي ودې د درجه بندۍ د سازمانونو په وسیله به بېرته ارقام او شمېرې واړوي او له لېږه یې بېرته خپل ملاتړ اعلان کړي، ځکه چې د امریکا موخه لېږه نه، بلکې یورو ده او اوس ځکه پر لېږه فشار راوړي چې له اورپا سره یې خورا زیاتې سوداګریزې راکړې ورکړې دي، ځکه همدا اوس د ډالر پر وړاندې یورو راتپه شوې ده: (کله چې فاینشل ټایمز له دوو نورو سرچینو څخه راپور خپور کړی چې د اورپا مرکزي بانک د هسپانیې، ایټالېې او فرانسې د بانکونو په اړه اندېښنه لري، یورو سخته اغېزمنه شوله. اوس یوه یورو ۱،۱۳۶۵۵ دی او دا د ۲۰۱۷ کال د جولای له میاشتې تر ټولو ټیټ قیمت دی. سرچینه: د رویترز خبري اژانس ۲۰۱۸، اګست ۱۳ مه)

امريکا په ۲۰۰۳ کال کې د اردوغان د قدرت ته رسېدو سره سم د ترکيې اقتصاد په کاذبو خبرونو سره لوړ وښوود. په داسې حال کې چې تر اردوغان مخکې د اجاويد د واکمنۍ پرمهال د لېرې ارزښت خورا ټيټ او اقتصاد يې سخت ويجاړ و. امريکا او ملگرو يې ترکيې ته د زياتو پورونو په ورکړې سره پرمختللی وښوود او د اقتصادي ودې د اژانسونو لخوا يې په لوړه درجه کې راوست. وروسته يې د ترکيې اقتصاد د ودې په حالت کې معرفي کړ، په داسې حال کې چې په پورونو او سودونو باندې ولاړ و.

2- امريکا ته د ترکيې المونيمو او فولادو د صادراتو په اړه بايد وويل شي چې دا ډېر تاثير نه لري، ځکه امريکا ته د ترکيې د فولادو د صادراتو بيه يوازې له يوه ميليارډ يو څه زياته ده او دا د دولتي اقتصاد د مجموعي کچې په نسبت چې ۱۵۷ ميليارده ډالره ده، خورا کمه ده. اصلي موخه دا ده چې د ترکيې په اقتصادي بازار کې د لېرې په اړه سخته اندېښنه راپورته کړي او په دې سره د اورپا اقتصاد وځپي او بلاخره د يورو ارزښت د ډالر پر وړاندې ښکته کړي. ځکه چې د اورپا او ترکيې ترمنځ زياتې سوداگريزې معالې کېږي او د امريکا له نظره دا موثر کار و.

3- په ترکيه کې د امريکايي کښيښ د نيولو په اړه بايد ووايو چې نوموړی کابو دوه کاله کېږي چې بندي دی، مگر بيا هم د امريکا او ترکيې ترمنځ اړيکې نورمالې وې، نو ترامپ دا مسله په قصدي توگه جدي ونيوله او د راتلونکو انتخاباتو لپاره ترې استفاده وکړي او د دې ترڅنگ د ترکيې او امريکا ترمنځ دا ستونزه د ترکيې د پولي واحد د ټيټېدو لامل شي او امريکا ترې د ځان په گټه استفاده وکړي. نو د کښيښ موضوع په دې مسله کې يوازې د ستونزې د راپورته کولو کې وکارول شوه. اصلي موخه د يورو ځپل و، چې امريکا تقريباً دې موخې ته رسېدونکې ده او کېدی شي کښيښ وروسته په يوه داسې اسلوب ازاد شي چې د اردوغان ابرو پکې لاره نشي او يا يې ابرو ته هېڅ ارزښت ور نه کړل شي.

4- مگر هغه ستونزې چې د لېرې د ټيټوالي او د لومړنيو توکو د لوړوالي له امله د ترکيې خپل زغمي، نه ترامپ ته اهميت لري او نه هم د هغه ملگرو او نه هم دامريکا مزدورانو ته. اوس کوندي د امريکا مزدوران پوه شوي وي چې کله چېرته د امريکا گټه وي، بيا نه د خپلو مزدورانو پروا لري، نه يې د خلکو او هر څه چې وغواړي کوي يې؛ حتا کولی شي خپل مزدوران توهين کړي او د خپل خلکو پر وړاندې يې بې ارزښته کړي. رښتيا هم کله چې يو څوک ټيټ او ذليل وي، نو هر ډول توهين او رتل ورته اسانه وي.

پايله دا چې هغه ناورين چې ترامپ د مالياتو د لوړولو، د کښيښ د موضوع د راپورته کولو، د اقتصادي ودې د اژانسونو لخوا د ترکيې د ټيټې درجې ښوودلو، د ترکيې د پورونو د افشاء کولو پر مټ منځه راوړ او له امله يې د لېرې ارزښت خورا ټيټ کړ، موخه يې د اورپا ویرول او د دوی د اقتصاد ويجاړول وو، خو يورو د ډالر پر وړاندې راتپته کړي. ځکه چې له اورپا سره د ترکيې سوداگريزې راکړې ورکړې خورا زياتې وې او د يورو د ټيټولو لپاره پر ترکيه فشار د امريکا لپاره ښه لاره وه.

لکه څنگه چې اردوغان اوس هم د امریکا پر محور تاویري، نو شاید دا ناورين ډېر وخت ونه نيسي، بلکې کله چې ترامپ وويني چې يورو د ډالر پر وړاندې د نوموړي په زړه راتپته شوې ده، نو لکه څنگه يې چې دا ناورين پيل کړی، همداسې به يې پای ته ورسوي. دا کار شايد داسې وکړي چې د اردوغان ابرو پکې لاره نشي او شايد هېڅ پروا يې هم ونه لري او وروسته به کشيش ازاد شي، سختې ماليې به لغوه او يا به يې کمې کړي او د اقتصادي رشد اژانسونه به ترکيې ته امریکا په پور ورکولو سره بېرته د ترکيې اقتصادي ودې درجه لوړه وښيي او په دې سره به د لېرې ارزښت بېرته لوړ کړي، که څه هم شايد ارزښت يې بېرته تر ناورين مخکې کچې ته ونه رسېږي. نو بېرته به اردوغان او ترامپ غاړه غړۍ شي او داسې به وښيي چې گواکي هېڅ هم نه دي شوي.

رښتيا هم چې کله د دغو مزدورو حکامو د بادارانو گټې هر څه وغواړي، دوی يې ورته چمتو کوي او که دوی سپکېدل هم پروا يې نه لري، حتا که وغواړي خپل مزدوران د قدرت له گدی هم غورځوي، چې په ځلونو يې له خپلو مزدورانو سره همداسې کړي هم دي. مگر داسې څوک شته چې پند ترې واخلي؟! ﴿إِن فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِّمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ﴾

۱۴۳۹ د ذی الحجې ۱۲ مه

۲۰۱۸ د اگېست ۲۳ مه

ژباړه: انجنير احرار